

BİR DÜZYAZI AĞLATISI / AĞIDI OLAN “TOPRAK ANA” ROMANINI ÇÖZÜMLEME DENEMESİ

*Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU**
*Zeynep YURTTAŞ***

Öz: Ünlü Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov, Toprak Ana adlı romanında, derin yapıda; savaş meydanında eşini ve üç çocuğunu kaybeden kahraman bir ananın, zor zamanlarda dişi tırnağı ile işlediği, kanı ve teriyle suladığı toprakla dertleşmesini ve insanın toprakla kurduğu gizemli ilişkiyi okurlarına aktarmıştır. Yazarın, birbirinden güzel ve sürükleyici romanlarından biri olan Toprak Ana, yüzey yapıda ise, yetiştirdiği buğdayı kendisine bir avuç bile ayıramadan cephedeki asker için gönderen Kırgız köylüsünün İkinci Dünya Savaşı sırasında çektiği sıkıntıları okura yansıtmaktadır. Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un Toprak Ana adlı romanı, yazarın hayatı ve edebi kişiliğinden de yararlanarak, materyal ve teknik unsurlar açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Toprak Ana, materyal unsurlar, teknik unsurlar, roman...

AN ESSAY ON ANALYSING THE NOVEL " MOTHER EARTH " WHICH IS A TRAGEDY / REQUIEM PROSE

Asst. Prof. Dr. Salim DURUKOĞLU / Zeynep YURTTAŞ

Abstract: Famous Kyrgyz writer Cenghis Aytmatov, in his novel called Mother Earth, he profoundly told his readers the story of a heroic mother who lost her spouse and three children at a battle field, the mysterious relationship established between soil and humans, and her pouring out grief to the soil which she irrigated with her sweat and blood, tooth to nail through out hard times. Being one of the gripping and one more beautiful than the other of his novels, Mother Earth superficially reflecting to the reader the hard times of the Kyrgyz villagers who even not keeping of a handfull wheat for themselves and sending it to the soldiers at the battle field during the second World War. In this study, Cenghis Aytmatov's novel Mother Earth was viewed in terms of material and technical elements by benefiting from the author's life and literary personality.

Key Words: Cenghis Aytmatov, Mother Earth, material elements, technical elements, novel...

Geliş tarihi: 26. 07. 2016

Kabul tarihi: 12. 08. 2016

*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü

** . İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Öğretimi Ana Bilim Dalı.

1. Giriş

Realistlerce yol boyunca gezdirilen bir ayna olarak da tanımlanan, sözü güzelleştirme sanatı olarak bilinen edebiyatın en çok okunan türlerinden biri olan roman, insanın veya çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, kurmaca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebî türdür (TDK, 2011:1982). Roman, insanı insanca anlatan, hayatı yakından takip eden, hayatın bütün karmaşasına açık, hayata en yakındır. Romanları dünyaca tanınan, Çağdaş Türk Edebiyatı ve hatta dünya edebiyatı denince, eserleri 170'in (Akt: Dıykanbayeva, 2015: 171) üstünde dünya diline çevrilen, dünyanın en çok okunan yazarı unvanı ile akla ilk gelen isim şüphesiz Cengiz Aytmatov'dur. Yazarın eserleri dünya okuyucularının hem edebî hem felsefi derinliğiyle ilgisini çekmiştir. Eserlerinin toplam baskı sayısı 60 milyonu geçmiştir. Yazarın eserlerinde yaptığı tasvirlerden ve tahlillerden, toprağın bereketini, mis gibi kokan çiçeklerin çekiciliğini, yerel, milli ve evrensel gerçekler ile değerleri, insanlığı, iyi ve kötüyü, insan hayatındaki mücadelenin zorluğunu, derin felsefi düşünceleri çıkarıyoruz.

Yazarın "İnsan nasıl gerçek insan olur?", "İnsan nasıl kendisi olur?" gibi insanî değerlere dair sorulara cevap aradığı eserlerinde görülmektedir. Yazarın psikolojik tahlilleri incelendiğinde, insan psikolojisini yakından tanıdığı ve bu konuda bir uzman olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yazarın üslubunu Türk dili konuşan halkların zengin folkloruna dayandığını ve Doğu ile Batı'nın görkemli kültürünün tecrübesiyle birleştirdiğini söyleyebiliriz. Efsaneler, öyküler, masallar, onun eserlerinde günümüz insanının iç dünyasına hitap eder ve okurunu büyük ve büyüleyici atmosferine çeker.

Kalemimi, değerlerin yaşatıldığı bir dünya tasarımı kurmak ve insanın evrensel sorunlarını işlemek için kullanan Cengiz Aytmatov (1928-2008)'un, romanlarında öne çıkan unsurlardan biri de topraktır. Aytmatov anlatılarında toprak, insanı dünyanın ve hayatın anlamıyla ilgili farkındalıklara davet eden bir güç olarak karşımıza çıkar. Toprak Ana romanı, savaşların sebep olduğu yıkımın eleştirisini ve insanların mücadelelerini toprağın diliyle ve şahitliğiyle aktarır (Yılmaz, 2012:172).

2. Cengiz Aytmatov'un Hayatı ve Edebî Kişiliği

20. yüzyılın önemli yazarlarından birisi olan Cengiz Aytmatov, 12 Aralık 1928'de Talas Vadisi'ndeki Şeker köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Sovyet Kırgızistan'ında yetişen ünlü devlet adamı Törekul Aytmatov; annesi ise Kırgızistan'ın Isık Göl bölgesinde doğmuş Tatar asıllı Nagima Aytmatova'dır.

Dört çocuklu ailenin ilk çocuğu olan Cengiz Aytmatov'un İlgiz isimli bir erkek, Lyutsiya ve Roza isimli iki kız kardeşi vardır (Dıykanbayeva, 2015: 170).

Babası Törekul Aytmatov, 1937'de Sovyetler Birliği tarafından gerekçe gösterilmeksizin tutuklanmış ve 1938'de kurşuna dizilmiştir (Buran, 2010:162). Babası öldürülünce, annesi çalışmak zorunda kalmış ve Aytmatov'u babaannesi büyütmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın SSCB üzerindeki yıkıcı etkileri gençleri de kuşatmış ve acımasızca hırpalamıştır. Dolayısıyla Aytmatov'un gençlik çağı sıkıntılı bir döneme denk gelmiştir. O dönemde yeni yeni yerleşmeye başlayan siyasî sistemle, ayrıca savaşla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Yetişkinler savaşta olduklarından, gençlere büyük iş düşmüş ve bu yüzden Aytmatov çok genç yaşta çalışmaya başlamak zorunda kalmıştır. On dört yaşında köyündeki sekreterliğe girmiş, burada tarım makinelerinin sayımı, vergi tahsildarlığı gibi işlerde çalışmıştır.

İlköğrenimini köy okulunda tamamladıktan sonra Kazakistan'a giderek 1946 yılında Cambul Veterinerlik Teknik Okulu'na kaydolmuş ve bu okuldan mezun olmuştur. Daha sonra şimdiki Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'e giderek burada Frunze Tarım Enstitüsü'nde öğrenimine devam etmiş ve ardından da Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde staj görmüştür.

Bu yıllarda Pravda gazetesinde yazmaya başlayan Aytmatov, yazdığı eserleriyle, katlanarak büyüyen bir üne kavuşmuş ve 1957 yılında Sovyet Yazarlar Birliği'ne üye kabul edilmiştir. 1963'te ise *Lenin Ödülü*'nü almıştır.

“Aytmatov eserlerinde, Kırgızların köy hayatını anlatır. Kırgız destanları, özellikle *Manas Destanı* onun ilham kaynaklarından en önde gelenidir. Rus ve Kırgız dillerinde kaleme alınmış olan eserlerinin ortak konuları savaş ve aşktır. Yazar, bu konuların üzerinde duruşunu, insan duygularının en yoğun olarak bu iki durum arasında ortaya çıkmış olması ile izah eder. Fransız şairi Aragon, *Cemile* isimli eseri için: ‘Dünyanın en güzel aşk hikâyesi’ demiştir.” (TDEA, 1977, c.1, s. 251).

“Cengiz Aytmatov, Sovyetler Dönemi'nde yaşamış bir yazardır. Eserlerinin öznesini Kırgız Türk kültürü ve karakterleri temsil etse de içinde yaşadığı Sovyet toplumunun serüvenini de kaleme almıştır. Ancak onun eserlerini sadece Türkler ve Sovyet halkları değil bütün dünya halkları da severek okumuştur.Leipzig Üniversitesi öğretim üyesi Profesör Roland Opits: ‘Bizim zamanın insanları Cengiz Aytmatov'un eserlerinde.’ demiştir” (Akt: Dıykanbayeva, 2015:171).

“Cengiz Aytmatov’un eserleri aracılığıyla dünya, Kırgızistan’ı, Kırgızları, Isık Göl’ü, Tanrı Dağlarını öğrendiler. Sadece Kırgızistan’da değil birçok ülkede çocuklarına Cengiz, Daniyar, Cemile, Asel, Tolgonay, Düşön isimlerini veren aileler olmuştur. Mesela Litvanyalı bir aile çocuklarına Daniyaris adını koymuştur” (Akt. Dıykanbayeva, 2015:172).

Onun “Cemile”sine bütün erkekler âşık olmuş, “Toprak Ana”sıyla herkes dost olmuş, “Beyaz Gemi” siyle bütün çocuklar yolculuk yapmıştır.

Yazar eserlerinde milletin ürünü olan masalları, efsaneleri, mitleri, destanları kısacası halk kültürünü güzel bir şekilde eserlerine yansıtmıştır. Eserlerini Kırgız ve Rus dillerinde yazmış ve Rusça yazılmış olan eserlerini Aşım Cakıpbekov Kırgızca’ya çevirmiştir.

Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* romanının film çekimleri için gittiği Rusya’nın Tataristan Cumhuriyeti’nin başkenti Kazan’da 16 Mayıs 2008 rahatsızlanmış ve böbrek yetmezliği teşhisiyle tedavi için Almanya’ya götürülmüştür. Almanya’nın Nürnberg kentindeki Klinikum Nord’da tedavi gören Cengiz Aytmatov, komaya girmiş, 10 Haziran 2008 tarihinde Nürnberg’de hayatını kaybetmiştir.

O günden bu güne, ne zaman günlerimiz uzayıp yüzyıl olsa, ne zaman alnımızdaki *Kassandra Damgası* bizi ele verecek diye kaygılsak, ne zaman *Gülsarı*’ya ya da birilerine “elveda” demek zorunda kalsak, ne zaman bir ala köpek gibi deniz kıyısında koşsak, ne zaman *Toprak Ana* ile dertleşsek, ne zaman yâdımıza *Selvi Boylum Al Yazmalım* düşse, ne zaman kendimizi *Cengiz Hana Küsen Bulut* gibi ağlamaklı hissetsek, ne zaman *Dişi Kurdun Rüyalari*’ni görsek aklımıza hep *Bozkırdaki Bilge* gelir. Türk edebiyatının zirvesini, *Tanrı Dağı*’nın ölümsüz ruhunu, dünyanın en çok okunan ve en büyük yazarını özlemle anıyor, arıyor ve okuyoruz.

3. Toprak Ana Romanının Özeti

“Toprak sevdiklerimizi aldığı için mi böyle güzel kokar.”

Roman, tarlasını bir dostu gibi bilen Tolgonay’ın tarlasıyla dertleşmesiyle başlar. Tolgonay, daha küçükken toprakla tanışır. Önceleri toprakla neşe içinde oynarken sonradan toprağı sürüp geçimini sağlamaya başlar. Dedesinin borçları onu toprakla tanıştırır. Zamanla o da aile bireyleri gibi bir toprak işçisi olur. Hayatını toprakla kazanır.

Bir süre sonra Tolgonay, kendisi gibi toprak işçisi olan Suvankul’a âşık olur ve evlenirler. Tarlalarda çalışarak geçimlerini sağlarlar. Tolgonay ve Suvankul’un Kasım, Maysalbek ve Caynak adında üç oğulları olur. Tolgonay ve Suvankul, bundan sonraki hayatlarını çocuklarının mutluluğu ve gelecekleri için çabalayarak geçirirler. Traktör sürmeyi ve okuma yazmayı öğrenen Suvankul, köye ilk traktörü getiren ekip başıdır.

Aradan yıllar geçer. Çocuklar büyür, birer delikanlı olur. Kasım, babasının izinden giderek traktör sürücüsü olur. Maysalbek, öğretmen olmak için, köy okulunu bitirince kente gider ve en küçükleri Caynak da Gençlik Kolu başkanı olur. Bir süre sonra Kasım evlenir ve eve Aliman adında bir gelin gelir. Tolgonay, Aliman'ı kızı gibi sever ve benimser. Herkes bu durumdan memnundur. Tolgonay, Suvankul, Kasım ve gelin Aliman hasat zamanlarını tarlada beraberce geçirirler, her şey yolundadır.

Bir gün ansızın tarlaya gelen bir Rus askerinden savaş çıktığı haberini alırlar. Güzel giden her şey bundan sonra tersine döner. Köydeki erkekler birer birer askere çağrılır. Ve bir gün Kasım'ın da askerlik çağrısı gelir. Bütün aile ne kadar üzülse de onu askere uğurlarlar. Aile daha sonra Maysalbek'in de askere çağrıldığını öğrendikleri bir mektup alır.

Savaş tüm hızıyla devam ederken, cephedeki erkek yetersizliğinden Suvankul da askere çağrılır. Suvankul'un da askere çağırılmış olması Tolgonay'ı derinden sarsar. O günden sonra ekip başı görevi Tolgonay'a verilir. Tolgonay tüm zorluklara rağmen var gücüyle çalışır.

Bir ara Caynak, annesine eğitime gideceğini söyleyerek evden ayrılır, ama cepheye gider. Niyeti Tolgonay'ı üzmemektir. Evinin bütün erkeklerini cepheye gönderen Tolgonay, oğlu Kasım ve kocası Suvankul'un şehit olduğu haberini alır. Şehit haberleriyle perişan olan Tolgonay, gelini Aliman ile hayata kaldığı yerden devam eder. Ancak bu sefer de oğlu Maysalbek'ten umutsuz bir mektup alır ve bir oğlunu daha cepheye kaybeder. Uzun süre Caynak'tan da haber alamayınca onu da yitirdiğini düşünüp bütün umudunu kaybeder.

Tolgonay, acısını gelini Aliman ile dindirmeye çalışır, onu kızı gibi sahiplenir. Hayata tutunmaya çalışır. Zaferin gelmesi yakındır. Cephelerden evlerine dönen askerler, yeniden tarlalarda çalışmaya başlarlar. Savaşın izleri yavaş yavaş silinmektedir. Tolgonay, gelini için üzülmemektedir. Onun evlenmesi, mutlu bir hayat kurması gerektiğini düşünür. Ancak Aliman evlenmek istemez. Sonbahar aylarında sürü otlatmaya gelen bir çoban, Aliman'ı hamile bırakır. Ancak Tolgonay bu durumu çok sonradan öğrenir. Aliman'ın doğumu yaklaştıkça Tolgonay'a olan davranışları değişir.

Tolgonay bir gece ahırda Aliman'ı doğum sancıları içerisinde bulur. Aliman hastaneye götürülürken yolda doğum yapar ve bir oğlu olur, ancak hayatını kaybeder. Tolgonay ismini Canbolat koyduğu torununa sarılarak hayata tutunur. Torununu zor şartlar altında büyütür. Bütün bu olaylara bitmeyen bir kıtlık ve açlık eşlik eder. Tolgonay'ın sık sık dertleştiği, her şeyin başladığı ve bittiği kaynak olan *Toprak Ana* ise gizli ve etkili baş

karakteri olarak romanın dramatik kurgusunu omuzlar (Aytmatov, 2006: 5-143).

4. Toprak Ana Romanının İncelemesi

4.1. Materyal Unsurlar

4.1.1. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Bakış açısı; bir olay, konu veya düşünce incelenirken izlenen belirli yön, görüş açısı, açılım, perspektif demektir (TDK, 2011: 238).

Her anlatı mutlaka bir anlatıcıya sahiptir. Bu durum, anlatmaya dayalı türlerdeki temel unsurlar arasına, kaçınılmaz olarak, anlatıcı ve bakış açısı kavramlarını yerleştirmeyi gerektirir. Anlatıcı, yazarın sözü teslim etmek için ihtiyaç duyduğu varlıktır ve kimi zaman yazarla karıştırılsa dahi o tamamen kurgusal dünyaya aittir. Bununla birlikte okuyucu ile yazar ve eser arasındaki ilişkiyi sağlayan güçlü yapısı nedeniyle reel dünyayla sıkı bağları vardır. Anlatıcının varlığının görünürlüğü ise değişkendir. Bazı anlatıcılar olayın akışını kesme pahasına sürekli araya girerken diğer bazı anlatıcılar kendilerini görünmez kılıp sadece göstermeyle yetinirler. Bütün anlatıcılar için değişmez olan ise beraberlerinde bakış açılarını taşımalarıdır. Kurgusal bir metinde olayların okuyucuya kimin gözünden, kimin ağzından ulaştığı sorusu bakış açısı kavramını doğurur. Nitekim başta roman ve hikâye olmak üzere bütün anlatmaya dayalı metinlerde anlatılacak bir olay, onu aktaran bir anlatıcı ve bakış açısı vardır (Demiryürek, 2013: 120).

Günümüzde romanda anlatıcı ve bakış açısının belirli kavramlar aracılığıyla değerlendirilmesi anlayışı kabul görmüş durumdadır ve roman üzerine yapılan teorik çalışmalara temel teşkil eden yerleşmiş ifadeler vardır. Bu bağlamda hâkim (ilahi, tanrısal), kahraman, gözlemci (müşahit) gibi bakış açılarından söz etmek mümkündür.

Toprak Ana romanının girişinde Tolgonay'ın tarlaya gidişi gözlemci bakış açısıyla anlatılmıştır: “Üzerinde yeni yıkanmış beyaz entarisi ve koyu renkli beşmenti, başında beyaz yazmasıyla, bir ana, biçilmiş tarlaların arasından geçen yolda ağır ağır ilerliyor.” (Aytmatov, 2006: 5). Geçmişe yapılan sıçramada Tolgonay, yaşadıklarını anlatan kahraman anlatıcı konumuna geçmiştir ve romanın bundan sonraki bölümüne kahraman anlatıcı hâkim olmuştur: “Evet, ilk gelişimi hayal meyal hatırlıyorum. Küçük bir çocukken hasat zamanı beni buraya getirirler, biçilmiş buğday saplarından oluşan bir yığının gölgesine oturturlardı.” (Aytmatov, 2006: 8)

Kurgusal metinlerde ben, sen/siz ve o olmak üzere üç farklı anlatıcı tipi ve onlara bağlı bakış açıları vardır (Demiryürek, 2013:121).

İncelenen romanda “ben” tipi anlatıcının olduğu görülmektedir: “Suvankul’la karşılaştığım zaman on yedi yaşındaydım.” (Aytmatov, 2006: 9). İncelenen romanda ağırlıklı olarak kahraman ve ben tipi anlatıcının yer aldığı görülmektedir.

4.1.2. Olay Örgüsü

Olay, ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş, hadise, vaka anlamlarına gelmektedir (TDK, 2011: 1796). Bu tanımdan yola çıkmak gerekirse incelediğimiz romanda iç içe geçmiş olaylardan bahsetmek mümkündür. İki ana olay çerçevesi Tolgonay’ın tarlasına gelmesi ve Toprak Ana’yla dertleşmeye başlaması ile Toprak Ana’yla vedalaşmasıdır. Tolgonay anılarını anlatmaya başladığında ise diğer olay halkaları oluşur.

Olay birinci bölümle başlar. 5 ve 8. sayfalar arasında yer alan bu bölüm serim bölümü olarak adlandırılabilir. 8- 142. Sayfalar arasında yer alan olaylar ise şu şekilde sıralanabilir:

Tolgonay’ın küçük bir çocukken toprakla tanışması.

Tolgonay’ın toprak işçisi olarak çalışmaya başlaması.

Tolgonay ve Suvankul’un tanışmaları.

Tolgonay ve Suvankul’un evlenmeleri.

Tolgonay ve Suvankul’un çocuklarının olması.

Savaşın başlaması ve evdeki tüm erkeklerin birer birer askere çağrılması.

Evin erkeklerinin savaşta ölmesi.

Tolgonay ve Aliman’ın olumsuzluklarla mücadelesi.

Aliman’ın bir çobanla tanışıp hamile kalması.

Canbolat’ın doğumu ve Aliman’ın ölümü.

Tolgonay’ın torununu yalnız başına büyütmesi.

4.1.3.Karakterler

4.1.3.1. Karakter Oluşturma ve Başkişi

Roman türü olduğu sürece, kişiler de romanın kurgusunu oluşturan öğelerden biri olarak varlığını sürdürecektir. Toprak Ana romanında yazar, kahramanlarını ince bir işçilikle işlemenin yanında, kahramanların okur üzerinde etki bırakan yönlerini olay akışı içerisinde dolaylı olarak yansıtmıştır. Kahramanların özelliklerini Tolgonay’ın gözünden yansıtmıştır. Toprak Ana romanında başkişi Tolongay’dır. Tolgonay, Suvankul’un eşidir. Saf, temiz, güzel, cana yakın ve yetenekli bir kadındır. Tolgonay, fedakârlığın ve kadının gücünün sembolüdür.

4.1.3.2. Norm Karakterler

Forster roman kişilerini yalınkat / düz (siyah-beyaz) ve yuvarlak kişiler diye ikiye ayırır: “Katıksız biçimiyle yalınkat roman kişisi, tek bir nitelik ya da düşünceden oluşur. Yapısına birden çok nitelik girdi mi kenarlardan kıvrılarak yuvarlaklaşmaya başlar.” (Forster, 1982:108).

Norm karakterler düz veya yuvarlak bir karakter olabilir. İşlevi, tematik gücü temsil eden kahramanın eksik yönlerini tamamlamaktır (Steivick, 1988:189). Suvankul, Aliman, Maysalbek, Kasım ve Caynak, Tolgonay’ın hikâyesine yön veren norm karakterlerdir.

“- Suvan mutlu olacağız değil mi?

Cevap verirdi:

- Toprak ve su insanlar arasında eşit olarak paylaştırılınca, kendi tarlamız olunca, kendi tarlamızı sürüp ekince, kendi ürünümüzü kaldırıncaya, biz de mutlu olacağız. İnsanın çok büyük bir mutluluğa ihtiyacı yoktur Tolgonay. Bir çiftçi için mutluluk, kendi tarlasını sürüp ekmek ve ürün almaktır.” (Aymatov, 2006:12).

4.1.3.3. Kart Karakterler

Forster’in yalınkat kişiler tanımı bu karakterleri karakterize etmeye çok uygundur: “Yalınkat kişilerin bir büyük yararı, romanda ne zaman ortaya çıksalar, kolayca tanınabilmeleridir. Yalınkat roman kişileri işte bu yüzden yazar için çok yararlıdır, bir kez okuyucuya tanıtıldılar mı bir daha tanıtılmaları gerekmez.” (Forster, 1982:109).

Toprak Ana romanında Komşu Ayşe ve Oğlu Bektaş, romanın başlarında tanıtıldıkları gibidirler. Ayşe; hasta, kimsesiz ve oğlunu tek başına büyüten yoksul bir kadındır. Bektaş ise iyi kalpli bir delikanlıdır. Yine romanda yer alan Canbolat da kart karakterdir.

4.1.3.4. Fon Karakterler

“Dekoratif unsur durumundaki bu kahramanlar, sinema ve tiyatrodaki figüran oyuncular” (Aktaş, 1984:158) gibi olay örgüsündeki akışı etkilemeyen, görünüp kaybolan, psikolojik özellikleri, fiziksel betimlemeleri verilmeyen, yalnızca gerçeklik duygusu uyandırmak ve olayın eklem yerlerini ayrıntı düzeyinde desteklemek için kullanılan silik karikatürlerdir.

Toprak Ana romanında yer alan Rus askeri, Haydut Cenşenkul ve karısı, doktor gibi kişiler de fon karakter niteliği taşır.

4.1.4. Zaman

Akan, durdurulamayan veya dondurulamayan zaman, insanoğlunun bütün varlık ve eylemlerini içine alan bir kavramdır. İnsan, kültür,

süre ve dil boyutlarıyla zamanın içindedir. Hem gerçek, hem de kurmaca dünyada ait olunan sosyal çevre, yaşanılan geçmiş, yaşanılması planlanan gelecek zaman içinde yansır. Dilbilimci Emile Benveniste'e göre "Dünyanın fiziksel zamanı tek düze, sonsuz, çizgisel, istendiği biçimde bölümlenebilen bir süreklilik niteliği taşır." (Benveniste, 1995:130).

Anlatma esasına bağlı edebî metinler, okuyucunun karşısına üç ayrı zaman boyutuyla çıkarlar: "Maceranın kendi zamanı"(anlatılan olayların yaşandığı zaman ve süre),"anlatma zamanı" (yaşanılan olayların ne zaman algılanıp ifade edildiği zaman) "yazıya geçirme zamanı"(yazarın eserini yazdığı tarih ve süre), ve "okuma zamanı" (Aktaş, 1984:113-114).

Toprak Ana romanında "vaka zamanı" ve "anlatma zamanı" olmak üzere iki türlü zamandan söz edebiliriz. Anlatma zamanı ana karakterimiz Tolgonay'ın yaşlılık döneminde bir sonbahardır. Mevsimin sonbahar olduğunu bu cümleden anlamaktayız: "Uzakta, boz renkli büyük yolun ötesinde, sonbahar bozkırı göz alabildiğine uzanıyor..." (Aytmatov, 2006:5).

Asıl vakanın gerçekleştiği zaman ise İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Yani 1939-1945 yılları arasındaki zaman dilimidir. Savaşın başladığı böyle anlaşılır: "Biçme işine girişmek için ikişer ikişer sıra tutmuştuk ki çayın ta ötesinde dörtnala gelen bir atlı göründü." (Aytmatov, 2006: 32). Savaşın sona ermesi ise: "Ah! Zafer! Zafer! Ne kadar çok bekledik seni! Selam sana büyük zafer, selam sana! Döktüğümüz gözyaşları için bizi bağışla!.." (Aytmatov, 2006:102) cümleleriyle anlatılır. İncelenen romanın geniş bir zaman aralığını kapsadığını söylemek mümkündür. Ayrıca zaman, bu romanın en önemli unsurudur diyebiliriz. Çünkü savaş yıllarının insanlar üzerindeki yıkıcı etkisi romanın konusudur. Savaş, insanları yerinden, yurdundan, canından eden, sevdiklerinden ayıran, insanlığın en büyük kıyameti ve felaketidir.

4.1.5. Mekân Kurmacası

Bir romanda mekânın çeşitli işlevleri vardır. Her şeyden önce ve en azından olayların bir dekorudur ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısları tanıtırma yollarının biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek vakanın temel öğesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler.

Romanlarda mekân türlerini belirten açık, kapalı, geniş, dar, özel gibi adlandırmalar kullanılır. Açık mekân (ülke, bölge, deniz, şehir, dağ, park vs.) vaka parçalarının yaşandığı diğer mekânları kapsayıcı özelliğe

sahiptir. Kapalı mekânlar (ev, oda, hastane, fabrika vs.) bazı şahısların içinde yaşadıkları diğer şahısların giremedikleri "kapsanan" mekânlardır (Narlı, 2002: 102-105).

Toprak Ana romanında mekân unsuru önemli bir yere sahiptir. Kahramanların karakterlerini, yaşam şekillerini, ruh hâllerini belirleyen temel unsurdur. Tolgonay'ın tarlası, Sarı Vadi, Yukarı Talas, ev, evin avlusu, askerlik şubesinin avlusu, tren istasyonu, ambar, bozkır romanda geçen ana mekânlardır. Özellikle Sarı Vadi'de uzanan uçsuz bucaksız "bozkır", kahramanların hayatını şekillendirmektedir. Romanın adının Toprak Ana olarak seçilmesi de, bozkırın, tarlanın, ekin ve buğdayın, açlığın, varlığın kaynağı ve odağı olan açık ve geniş mekân algısının top- rakla kurduğu ilişkiye dayanır.

4.1.6. Dil ve Üslûp Endişesi

Cengiz Aytmatov'un okurlarını kendine hayran bırakan, okura romanı okutmakla kalmayıp adeta yaşatan etkileyici üslûbunu öteki eserlerinde olduğu gibi Toprak Ana romanında da görmekteyiz. Yazar, sade ve akıcı bir dille okuru ilk olarak Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi akıllardan silinmeyecek bir aşk hikâyesiyle karşılaştırıp ardından savaşın kanlı ellerinde hayatta kalmaya çalışan insanların mücadelesiyle yüzleştirmektedir. Ait olduğu kültüre ait sözcüklere de yer vererek anlatımın gerçekliğini sağlamaktadır.

Toprak Ana romanında bir çeviri sorunu ile de yüzleşiriz. Bu çeviri iki farklı dilden değil, aynı dilin iki farklı lehçesinden yapılsa da yine de iki yazarlı bir kitap çıkarır karşımıza: "Çeviri gerçekten ustalık ister. Üzerinde uzun uzun durulması düşünülmeli gereken bir olaydır. Derler ki 'Çeviri kadına benzer, güzelse içten bağlı olmaz, içten bağlıysa güzel olmaz.' Karşımıza bir biçim ve öz sorunu çıkıyor böylece." (Deveci, 1984: 11-12).

Refik Özdek'in başarılı çevirisi ile okuduğumuz Toprak Ana romanındaki dil ve anlatımın, Aytmatov üslubunu zedelememeye özen gösterilerek şekillendiğini söyleyebiliriz.

4.1.7. Düşünce Unsuru

Toprak Ana romanında "insanın çok büyük mutluluklara ihtiyaç duymadığı, toprağı ekip biçerek, üreterek, ailesiyle ilgilenecek mutluluğa ulaşabileceği, savaşın her türlüşününün dünyanın başına gelebilecek en büyük felaketlerden biri olduğu" düşünceleri vurgulanır.

Yazarın savaş karşısında duruşu kitapta yer alan "İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsa onlara şöyle diyorum: 'Durun! Kan dökmeyin!'

Şimdi de tekrar ediyorum: ‘Ey dağların, denizlerin öbür tarafındaki insanlar, siz ki mavi göğün altında yaşıyorsunuz, savaş neyinize gerek?’ (Aytmatov, 2006: 80) cümleleriyle okura aktarılmaktadır.

Romanın düşünce unsuru genel çerçevede gerçek mutluluğun insanın bakış açısıyla aynı doğrultuda olduğuna yöneliktir: “Gerçek mutluluk, yavaş yavaş, azar azar gelir ve bu bizim hayata bakış açımızla, çevremizle, çevremizdekilere karşı davranışımızla doğrudan doğruya ilgili ve orantılıdır. Mutluluk, birbirini tamamlayan ufak tefek şeylerin birikmesinden doğuyor.” (Aytmatov, 2006: 21).

4.2. Teknik Unsurlar

Bir anlatı türü olarak roman seçilmiş birçok unsuru göz önünde bulundurmaya, birbirine karıştırmayı ve birbiri ile barıştırmayı gerektirir. Bu nedenlerle bir konu, düşünsel ve estetik zeminde ele alıp çözümlenirken, roman ve romancı için bir olanak kapısı olan anlatım tekniklerinden yararlanılır.

“Bu tekniklerin neler olduğunu, romanda hangi maksatla kullanıldıklarını bilmeden, (okuyucu açısından) bir romanı yeterince anlamak, (eleştirmen açısından) bir romanı hakkıyla değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü eserin temel esprisini teşkil eden ‘estetik’ tabaka, büyük ölçüde anlatım tekniklerinin mahsulüdür. Anlatım tekniklerinin katkısını çekip almak mümkün olsaydı, bir romanın anında bir tarih, bir psikoloji kitabı veya bir makale seviyesine düşeceği kesindir. Romanı diğer türlerden ayıran, malzemenin şöyle veya böyle oluşu değil, teknik hadisedir.” (Tekin, 1989: 69) Aytmatov, romanında çeşitli tekniklerden yararlanarak anlatımı akıcı hâle getirmiş ve güzelleştirmiştir.

4.2.1. Anlatma-Gösterme Teknikleri

Gösterme tekniği “Bir olayı ya da durumu, belli bir zaman ve yer içinde, daha çok kişiler arası konuşma ve eylem biçiminde okuyucuya sunmaktır. Romancılar; okuyucunun yüzünün hikâyeyi anlatan kişiye dönmesi anında anlatma tekniğini, okuyucunun gözlerinin hikâyeye döndüğü anda ise gösterme tekniğini kullanıyor demektir.” (Tekin, 1989: 70-71). Toprak Ana romanı anlatma tekniğinin ağır bastığı bir romandır.

Romanda yer alan aşağıdaki bölümler anlatma tekniğinin kullanımına örnektir:

“Zaman su gibi aktı, oğullarım, aynı yıl dikilmiş kavak fidanları gibi büyüüp geliştiler.” (Aytmatov, 2006:19).

“-Dur biraz, senin kasketin sulara karışıp gitti, benimkini al, bugün hava çok sıcak, başına güneş vurabilir.” (Aytmatov, 2006: 37).

“O yılın ilkbaharında Aliman’ın mezarına çiçekler diktim. Her bahar dikiyorum. Çiçekleri çok severdi.” (Aytmatov, 2006:137).

Romanda kısıtlı da olsa gösterme tekniğinden yararlanılmıştır. Aşağıda yer alan ifadeler bu tekniğin kullanımına örnektir:

“İyilik, yola düşen, yoldan toplanan bir şey değildir. Tesadüfen ele geçen bir şey değildir. İnsan iyiliği ancak başka bir insandan öğrenir.” (Aytmatov, 2006: 71).

“Bir insanın kaderi, dağdaki patika gibidir. Bazen çıkar, bazen iner, bazen de dibi görünmeyen bir uçurumun başına gelip durur.” (Aytmatov, 2006: 73).

4.2.2. Tasvir

Toprak Ana romanında Cengiz Aytmatov, kelimelerle resim çizmek olarak tanımlanan tasvirlerden çokça yararlanmıştır. Fakat uzun tasvirler yapmak yerine olay akışı içinde kısa tasvirleri tercih etmiştir. Yazarın doğa ve fiziki-ruhi portre tasvirlerinden seçtiğimiz, romanda yer alan bazı tasvirler şu şekildedir:

“Uzakta, boz renkli büyük yolun ötesinde, sonbahar bozkır göz alabildiğine uzanıyor. Gökyüzünü bir yerlerden gelen mavimsi bulutlar kaplamakta. Sessizce tarlalara yayılan rüzgâr, hasır sazlarına, sayar gibi tek tek dokunup geçiyor. Ölü yaprakları dereye doğru sürüklüyor...” (Aytmatov, 2006: 5).

“O anda birden fark ettim ki oğullarımın üçü de babalarına çok benziyorlar. Sanki dört kardeş idiler. Hele büyükleri, yani Kasım ve Maysalbek’i babalarından ayırmak gücü doğrusu: Babaları gibi boylu ve çeviktiler. Koyu kızıl bakıra çalan elmacık kemikleri de pek belirgindi...” (Aytmatov, 2006: 18).

“Yanık tenli, körpecik bir dağlıydı Aliman.” (Aytmatov, 2006: 20)

“Yukarıda, ta yükseklerde, ışıltı ışıltı yıldızların arasında, ufuklara kadar uzanan Samanyolu’nu gördüm. Samanyolu saman gibi, gümüş gibi parlıyordu.” (Aytmatov, 2006: 30).

“Yüzü çok korkunçtu, tırnaklanmıştı ve sızım sızım kan akıyordu. Saçları karmakarışık, entarisi parça parça idi...” (Aytmatov, 2006: 74).

Örneklerden anlaşılacağı üzere, romanda yer alan tasvirler sıkıcılıktan uzak, yalın ama güçlü tasvirlerdir.

4.2.3. Geriye Dönüş Tekniği

Romanda geriye dönüş tekniği kullanılarak yaşanan zamandan geriye gidilmiş ve geçmişte yaşananlar anlatılmıştır. Tolgonay, tarlaya gelerek Toprak Ana’yla dertleşmeye başlar ve ardından geçmişe giderek

“Evet ilk gelişimi hayal meyal hatırlıyorum. Küçük bir çocukken hasat zamanı beni buraya getirirler, biçilmiş buğday saplarından oluşan bir yığının gölgesine oturtulurdular...” (Aytmatov, 2006: 8) sözleriyle geçen yılları anlatmaya başlar ve yaşanan zamana kadar evliliğini, çocuklarını, savaşı, çocuklarının ölümünü ve sonrasını aktarır. Ardından tekrar içinde bulunulan ana dönüş yapılarak roman sona erer.

Romanı incelediğimizde geriye dönüş tekniğinin romanın bel kemiğini oluşturduğu söylenebilir.

4.2.4. Montaj Tekniği

Montaj tekniği “esas mahiyeti itibarıyla, bir yazarın başkasına ait olan anonim, ilahi veya ferdi-herhangi söz yahut yazıyı kalıp hâlinde eserin terkinde, belirli bir maksat doğrultusunda kullanması demektir.” (Tekin, 1989: 84 vd.).

Toprak Ana romanında “yağmur şarkısı” adı altında anonim bir şarkıya yer verilmiştir: “Yağ yağ yağmur, tarlada çamur / Ambarlar doo-lacac / Diyanlar güü-le-cek...” (Aytmatov, 2006:108).

4.2.5. Özetleme Tekniği

Roman en uzun anlatı türü olmasına rağmen hayatın tüm kesitlerini okura sunması imkânsızdır. Yazar, anlatacaklarının içinden işine yarayanları ve okura vermek istediklerini seçerek romanına alır. Özetleme tekniği bu noktada yazarın işini kolaylaştırır. Bu teknik anlatımı gereksiz ayrıntılardan kurtarır. Toprak Ana romanının bazı bölümlerinde özetleme tekniğine yer verilerek gereksiz ayrıntılardan kaçınıldığını görmekteyiz:

“Bundan sonrasını pek iyi hatırlamıyorum, yalnız şurasını iyi biliyorum ki ben hayatım boyunca o geceki gibi at koşturmadım, o geceki gibi bir atı çatlatırcasına sürmedim...” (Aytmatov, 2006: 91).

“Zaman kendi akışında sürüp gidiyordu. Kolhozda işler bir düzene girmiş, hayat şartları kolaylaşmıştı. Artık savaşı daha az anıyorduk. Onun yüreğimize açtığı derin yaralar kapanmaya başlamıştı.” (Aytmatov, 2006: 110).

4.2.6. Mektup Tekniği

Toprak Ana romanının bir bölümünde mektup tekniğinden yararlanıldığı görülmektedir. Tolgonay’a oğlu Maysalbek’ten gelen mektubun bir bölümüne aşağıda yer verilmiştir:

“... Görüyorsun ya anacığım, zaman geçince benim doğru hareket ettiğimi daha kolay anlıyorsun. Evet anam, emin olmalısın ki oğlum şerefli davrandı. Her şeye rağmen, yüreğimin ta içinin içinde, pek açığa vurmadığım şu düşünceler kalacaktır: ‘Ah küçüğüm, sevgili oğlum, bu dün-

yayı kendi isteğınle nasıl bırakıp gidersin? Ben seni bunun için mi doğurdum?’ diyeceksin. Evet anam, bir ana olarak bana hesap sormaya her zaman hakkın var. Ama sana bu sorunun cevabını çok sonra tarih verecektir...” (Aytmatov, 2006: 96-97).

5. Sonuç

Kırgız halkının duyuş, düşünüş, yaşayış tarzını, ruhunu, kültürünü yansıtmayı önemseyen ve her yazar gibi içine doğduğu toplumla var olan Cengiz Aytmatov, eserlerine hayatından süzdüğü gözlemleri ve tanıklık ettiği tarihi dönemleri de konu yapar. Çocukluğu, II. Dünya Savaşı yıllarında geçen yazar, bu romanına savaşın bütün yıkıcılığını ve yaşattığı çaresizlik duygularını da eklemiştir. Toprak Ana aynı zamanda savaşın yarattığı felaketler üzerinden insanlara barışı telkin eden bir romandır.

Erkeklerin savaşa gittiği ve dönmediği, öldüğü veya öldürüldüğü bu roman, Cengiz Aytmatov' un çocukluğunda yaşadığı, olaylarla da doğrudan bağlantılıdır. Babası Törekuł Aytmatov' un hazin ölümü onu derinden etkilemiş ve baba özlemi ve beraberinde erkeklerini yitiren kadınların acıları ve yalnızlığı de romanlarında kendini göstermiştir. Ele aldığı konuları evrensel değerlerle buluşturan Aytmatov, insanını, kültürünü eşsiz üslubu sayesinde dünyaya tanıtmıştır. Bu nedenlerle dünyaca tanınan ve okurlarının beğenisini kazanan Aytmatov' un eserleri gençlerle buluşturulmalı, onların hem edebî hem tarihî zenginlikten faydalanması sağlanmalıdır.

Toprak Ana romanı okunup bitirildiğinde, insanın zihninde “Herkesin iki annesi vardır, ilki topraktır.” cümlesiyle özetlenebilecek bir duygu ve düşünce yoğunluğu kalmaktadır. İnsanın toprakla ilişkisi, yağmur sonrası duyduğumuz güzel kokudan ibaret değildir. Bağına atılan her tohumu, insan için lezzetli bir yiyeceğe dönüştüren toprak, gizemli bir varlık kaynağıdır ve biz insanlara bir annenin rahmi gibi, sonsuz sığınma ve yaşama olanakları sunar.

KAYNAKÇA

Cengiz Aytmatov; **Toprak Ana**, Çeviren: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

Ebru Burcu Yılmaz; **Cengiz Aytmatov' un Toprak Ana Romanında Toprağın Dili**, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 4, S. 1, 2012.

Edward Morgen Forster ; **Roman Sanatı**, Çeviren: Ünal Aytür, Adam Yayınları, İstanbul 1982.

Emile Benviste; **Genel Dilbilim Sorunları**, Çeviren: Erol Öztokat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995.

Mayramgül Dıykanbayeva; **Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri**, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 4/1 Türkiye, 2015.

Mehmet Narlı; “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, Balıkesir Üniversitesi SBE Dergisi, c. 5, S.7, Balıkesir 2002.

Mehmet Tekin; **Roman Sanatı ve Romanın Unsurları**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989.

Meral Demiryürek; “Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 2, İstanbul 2013.

Prof. Dr. Ahmet Buran; **Kurşunlanan Türkoloji**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

Şerif Aktaş ; **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Birlik Yayınları, İstanbul 1984.

Tahir Deveci; **Almanca Öğretiminde Çeviri, (Übersetzung İm Deutschunterricht)**, Cantekin Matbaası, Ankara 1984.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi; Dergâh Yayınları, c.1, İstanbul 1977,

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2011.